

KARL HEINTZ VOLKMANN-SCHLUCK

NIETZSCHEOVO RAZOTKRIVANJE METAFIZIKE KAO IDEOLOGIJE

Mišljenje u ideologijama danas je uobičajeno i gotovo da je lišeno upitnosti. Kakvo je to mišljenje? Odakle ono dolazi? U čemu je utemeljeno? Odmah uočavamo osebujnu dvosmislenost u upotrebi riječi ideologija. Govori se o ideologijama koje vladaju sviješću, koje koprenom prekrivaju zbiljnost i zbiljske odnose, koje su stoga uzroci krive svijesti čovjeka o sebi samome i o svijetu. Stoji do toga da se te ideologije prozru i ukinu. Priznaje se s druge strane, da ljudske grupe u borbi za priznanje, ugled, utjecaj i vlast unutar društva vazda trebaju neku vlastitu ideologiju, u kojoj se njihova volja javlja kao opravdana i iz koje oni uzimaju mjerilo za prosuđivanje onoga, što jest i što se zbiva. Ta dvoznačnost nije slučajna. Sama riječ je kovanica s početka 19. stoljeća te je ubrzo poprimila podcjenjujuće značenje zbiljnosti stranog, za praksu neprikladnoga nauka. U toku 19. stoljeća to se je značenje preobrazilo dotle, da su se obratno ideologije držale kao nešto nadasve značajno za praksu, budući da one vladaju sviješću te pojedinim društvenim grupama naznačuju temeljne smjerove svojega mišljenja i volje ali da one nemaju posla s istinom ili pak samo veoma malo. Mišljenje u ideologijama, posve svejedno da li opovrgava, pobija ili potvrđuje neku ideologiju, vjeruje da može izaći na kraj bez pitanja o istini. Ipak u slijedu njihove indiferencije prema istini ideologije nisu nešto ništavno, naprotiv, u mjeri u kojoj one određuju volju i djelatnost različitih ljudskih grupa u borbi za priznanje i vlast one su nešto nadasve djelatno te stoga i zbiljsko. Primjerice, mišljenje koje društvo kao subjekt prirode i povijesti i rad u smislu materijalne produkcije stavlja kao fundament društva, od pripadnika drugih pravaca mišljenja biva označeno kao »ideologija«, tj. kao mišljenje, što se doduše iskazalo i iskazuje kao nadasve djelotvorno, kojega je povijesna djelotvornost nepobitna, no koje je baš jedna »ideologija«, tj. mišljenje, koje usprkos sve svoje djelotvornosti nema nikakva posla s istinom. Obratno, zastupnici materijalističkoga shvaćanja društva proglašavaju pukim ideologijama baš one pravce mišljenja, koji svoj temelj objašnjenja posjeduju u određenom društvenom ustrojstvu, iz kojega oni proizlaze. Svaki puta se ideologija pojavljuje kao istina lišena a ipak praksu u mediju svijesti određujuća djelatnost. Stoji do toga da se to činjenično stanje istine lišenog no ne zbog toga pogrešnog, već u odnosu na istinu indiferentnog mišljenja promisli obzirom na podrijetlo i vrstu biti, zadaća u koju nas stavlja spomenuto činjenično stanje samo. Razmatranje što

slijedi kuša pojasniti mišljenje u ideologijama tako što suizvršuje neka premišljanja Nietzscheova. Time se ne zapisujemo filozofiji Nietzscheovoj, ne postajemo Nietzscheancima, već od Nietzschea želimo samo primiti pouku, u nakani da ideologijsko mišljenje osvjetlimo za dionicu puta dalje. Koliko daleko u toj stvari dopire rasvjetljujuća snaga Nietzschea može pokazati tek sam pokušaj. Unaprijed i jednom za svagda neka bude rečeno, da u polju ideologijskog mišljenja utiremo ovdje put, koji je samo jedan od drugih mogućih.

U Nietzschea se sama riječ ideologija doduše ne pojavljuje, ali prema stvari Nietzsche misli tradicionalnu metafiziku što je postala lišena istine kao temeljni oblik ideologije. Pri tome pod metafizikom ne valja razumjeti samo jednu filozofijsku disciplinu među ostalima, već metafizika u smislu Nietzschea znači sabrano izlaganje svega zbiljskoga gledom na to, što ono jest, koje u isto vrijeme implicira samorazumijevanje čovjeka te to samorazumijevanje smješta u određeni temeljni stav spram svijeta. Ta metafizika, koja je tijekom više od dva tisućljeća nosila odnos evropskoga čovjeka spram svijeta i odnos prema samome sebi u mišljenju Nietzschea razotkriva svoju lišenost istine te tim razotkrivanjem postaje temeljnom formom ideologijskoga mišljenja, koja se sama ne pojavljuje kao neka određena ideologija, ali dakako tvori temeljni biljeg svake ideologije kao takve.

Sabranom pogledu mišljenja na temeljni odnos čovjeka prema njegovu svijetu, kakav se on prikazuje danas i u budućnosti, pokazuje se osebujna rascijepljenost. Praksa svega opredmećujućeg rada čovjeka većma i većma premješta zajedno sa svijetom u predmet postojanog predmetnog odjelovljavanja. Ne samo da se djelovanje prirode većma i većma dovodi pod kontrolu čovjeka, već čak i povijesni, društveni život postaje predmetom planirajućeg proračuna, ushtjednutog značajkog oblikovanja i preoblikovanja. Ovom osiguravajućem ustaljivanju postojanosti svega [Beständigung] pomoću opredmećujućeg rada odgovara na drugoj strani rastuća nepostojanost svih stvari i odnosa. Jer znanošću i tehnikom obilježen radni karakter svijeta posjeduje formu procesa, o kojemu spoznajemo samo jedno, da se nastavljeno ubrzava, bez da se daje sagledati neki zaključni kraj, neki cilj, prema kojemu bi on stremio. Sve prognoze tu zakazuju već i stoga, što se napredkom znanosti i tehnike pojavljuju vazda novi faktori, koji procesu daju drugačiji obrat. Takav je procesni karakter zbiljnosti Nietzsche iskusio načinom što je odredio i omeđio svekoliko njegovo mišljenje, u toj formi što je on u apsolutnom obrtanju tradicionalnoga mišljenja bivanje uopće proglasio temeljnim karakterom zbiljnosti. Prema Nietzscheu ne samo da se sve i svak nalazi u mijeni, već svijet sam po svojem najvlastitijem bitku jest svijet bivanja. Iz toga u jasnoću i određenost filozofijske misli izdignutog filozofijskoga iskustva Nietzsche određuje podrijetlo, bit, zadaće i povijest tradicionalne metafizike. Ako naime samo bivanje tvori zbiljnost svega zbiljskoga, tada čovjek može opstati tj. biti u bivanju samo ako on unaprijed poduzima osiguranje opstanka sebe samoga. No čovjek živi u upućenosti na svijet; ta sve su njegove mogućnosti svjetovne prirode. Zbog toga je samoosiguranje čovjeka identično s ustaljivanjem postojanosti bivanja do trajno-

ga, na kojemu nalazi uporište. Nietzsche poima tradicionalnu metafiziku kao pokušaj, da se čovjeku unutar zbiljnosti bivanja osigura mogućnost opstajanja pomoću ustaljivanja i utvrđivanja bivanja.

Metafizika uzima za određujuće izlazište um, dakle ono bitno specifično čovjeka za razliku od svih drugih živih bića te zbiljnost izlaže u pogledu na um na taj način, da njoj ono što je umom mišljeno važi kao to, što je zbiljsko u zbiljnosti. No što je to? Prvo i postojano umom mišljeno je to, da sve i svatko **jest**. U tom »biti« kao jednome i istome poklapa se sve u svoj svojoj različitosti i svoj promjeni. Svemu unaprijed i postojano umom mišljen bitak što se na mnogostruk način artikulira u kazivanju onoga — **jest**, prostire se ono što ostaje sebi jednako i posvuda identično kroza svu mijenu mnogovrsnoga. Umom mišljeni bitak metafizički slovi kao ono što daje opstanak, budući da je na njemu samome postojano.

Ali sada je isto tako jedan neopisiv fakat, da se svijet posvuda nalazi u promjeni i preobrazbi te da je čovjek uključen u tome. Zadaća metafizike postavlja se odatle ovako: stajalo je do toga da se bivanje, kolikogod je moguće, učini primjereno bitku uma njegovim posredstvom, bitku koji ostaje sam sebi jednak. U tom cilju poduzeta su uglavnom tri pokušaja, koji ne tvore toliko neki vremenski slijed jednoga za drugome, već ulaze u mnogovrsne spojeve među sobom iz kojih se oblikuju različite metafizičke pozicije, koje su i zauzete u toku povijesti. Ne bi bilo teško identificirati pojedine tečajem povijesti prihvaćene metafizičke stavove s prevlašću jednoga ili drugoga pravca. Ograničiti ćemo se na karakteriziranje triju pokušaja da se uzapti bivanje, kako ih je Nietzsche prikazao u prvoj knjizi Volja za moć.

Prvo izlaganje bivanja gledom na um izgleda ovako: bivanje se predočuje kao bivanje bićem [Seiend-Werden], kao jedno biti — na — putu do bitka, u kojemu se bivanje dokrajčuje i zaključuje. Bivanje ide prema kraju u smislu ispunjenja. Ispunjeno je ono što je tek u svojem dovršenome bitku potpuno ono, što ono može biti te stoga više ne »biva« nego »jest«. Ispunjeni kraj, nazvan i ciljem ili svrhom, unaprijed zahvaćen predočuje se umom. I tako je prema tom izlaganju događaj bivanja povjeren umu. No kako stoji danas s tim teleologijskim izlaganjem, na kojega su bili usmjereni najviši naponi mišljenja? Jedino unutar evropskog kulturnog područja imamo iza nas iskustva dvijeipotisučljetne povijesti s golemim promjenama, što se ne da predvidjeti. Te preobrazbe zacijelo nisu bile nikakvi uma lišeni događaji, nikakva smisla lišena vladavina slijepih sila, već oni bijahu suodređeni predodžbama cilja vođenim ljudskim djelovanjem a u onome, što se ozbiljilo povijesnim preobrazbama, pribivao je um, kako je prije svega pokazao Hegel. Da, novovjeka demokratska revolucija po svojoj intenciji sebe vidi kao političko društvenog izvršavatelja bitne jednakosti svih ljudi što je utemeljena u određenosti čovjeka umom. Ali sve je to znatno udaljeno od metafizičke teze, po kojoj je sveukupno zbivanje vođeno jedinstvenom svrhom koja svime vlada, koja se realizira tim zbivanjem. Od takvog teleologijskog tumačenja sveukupnog zbivanja danas smo udaljeni no ikada. Jer mi stojimo u procesu svijeta koji je određen radnim karakterom svijeta, a Kamo toga proces ne samo da

nam ostaje nepoznato, već u odnosu na njega nijednom ne možemo znati da li takvo Kamo uopće postoji. Teleologijsko izlaganje bivanja ne razbija se na svojoj logičkoj neodrživosti nego se ono pokazuje kao ništavilo u pogledu našega povijesnoga iskustva; ono ne odgovara zbiljnosti kako se ona pojavljuje u našem iskustvu.

Drugi pokušaj da se bivanje učini priličnim umu izgleda ovako: umom mišljen bitak, pojam mjere za izlaganje svijeta, jest jedino Jedno, što sve jedini u jednu jedinu cjelinu. Nietzsche govori o jedinstvu sistema i organizacije što vlada svekolikim bivanjem i koje povijesno valja prosljeđiti u krajnjoj liniji do filozofije platonizma. Tako se u Leibnizovu mišljenju zbiljnost prikazuje kao beskonačna mnogostrukost bića, pri kojoj svako stremljenju samom sebi, ali tako da se stremljenje svakoga od njih unaprijed slaže sa stremljenjem svakoga drugoga prema mjeri podnošljivosti. Hegel i Schelling svaki na svoj način cjelinu bića misle kao svezu uma, u kojoj svako ima svoje nužno mjesto i iz su-stava [Zusammenstand] sa svima ostalima posjeduje svoj opstanak. Protiv ovoga umom nošenoga sistema revoltira volja, koju sistem preobrazuje u organizaciju u kojoj je pojedinačno podvrgnuto zapovijedi cjeline na taj način, što se pojedinačno ima žrtvovati održanju cjeline. Fašistički sistemi s njihovim zahtjevima na pojedince da iščeznu u cjelini predstavljaju posljednje iščežavanje i posljednji stupanj izrođavanja onog izlaganja bivanja, prema kojemu svima onima što biva vlada sveobuhvatno jedinstvo uma. Svjetsko zbivanje danas ipak nigdje ne iskušujemo kao harmoničnu cjelinu; te još nikada svijet nije bio tako razjedinjen kao danas.

I sada treći metafizički pokušaj izlaganja: pretpostavivši da je teleologijsko tumačenje zbivanja ništavno i da bivanje ne obuhvaća nikakovo veliko jedinstvo preostaje još posljednji izlaz: odbaciti čitav svijet bivanja kao svijet onoga što je zapravo nepostojeće, da kao svijet privida te iznad i onkraj bivanja izmisliti istinit svijet onoga što vazda postoji [Immerseiende]. Taj posljednji izlaz nije doduše u svakom pogledu identičan s Platonovom filozofijom no on je nadošao s Platonovim mišljenjem te je stalno pratio njime suutemeljenu metafiziku. Postavljanjem istinskog svijeta bitka iznad bivanja metafizika uma izgleda da je osigurana od svakog prigovora od strane bivanja budući da je bivanje baš proglašeno pukim prividom bitka. Ali samo se pričinja da jest tako. Ako se postavi pitanje, kako je sa svoje strane utemeljeno postavljanje svijeta bitka iznad svakog bivanja odgovor na kraju glasi: zbog osiguranja opstanka čovjeka, koji ne može opstojati bez uporišta na trajnome. No to znači: postavka svijeta trajnoga životno je nužna za čovjeka. Ako je ta teza točna zar tada iz toga slijedi da je taj iz potrebe života postavljen i izmišljen svijet ono što je u istini i zbiljnosti postojeće? Niukome slučaju. Ono iz interesa što se sam na sebe povezuje zbiljskim i istinitim proglašeno ne treba još biti istinito i zbiljsko. Naprotiv, prema našim iskustvima sve govori za to da je baš obratno. Utemeljenje za postavku jednog metafizičkog svijeta, po kojemu je on za čovjeka životno neotklonjiv, identično je s uvidom, da se metafizički ne drži za istinski opstojan zbog toga, što je on istinska zbiljnost, već što se on drži za istinsko biće iz

interesa ljudskog života za sebe sama. No s tom spoznajom platonsko izlaganje svijeta postaje neodrživo.

Tri temeljna izlaganja bića u mnogostrukim ispreplitanjima vladaju dosadašnjim mišljenjem, metafizikom:

- 1) Tumačenje bivanja kao bivanja-bićem;
- 2) Bivanje kao djelovanje sveobuhvatnog i sveprožimajućeg jedinstva, moglo ono biti mišljeno panteistički ili teistički;
- 3) Bivanje kao puki privid bitka, koji iznad svijeta bivanja leži u nekom drugom, istinskom svijetu.

Ovo je rezultat ispitivanja metafizičkog izlaganja svijeta: ono se nakon drugotrajne povijesti iskazuje kao posustali pokušaj da se ukroti bivanje. Tri temeljne kategorije metafizike: svrha, jedinstvo i bitak (u smislu onoga što ostaje sebi jednako) ne odgovaraju zbiljnosti te su stoga neistinite, ako se inače kategorija sastoji u tome, da one odgovaraju onome, što zbiljsko jest od sebe naovamo. No ako su metafizičke kategorije neistinite, tada iz njih izvedene kategorije tek postaju prave. I tako se razotkriva neistinitost svekolikog pojmovnog postava metafizike. No čini se, kao da većina onih, što se danas bave filozofijom, ne uzima u obzir ono što se odigralo u Nietzscheovu mišljenju, još manje da oni ulaze u razračun s Nietzscheovim novim tumačenjem kategorija.

Jer sada Nietzsche stoji pred pitanjem, što znače kategorije uma. Treba li ih zato što su neistinite jednostavno odstraniti? Ali upotreba svih triju kategorija neotklonjiva je za ljudski život. Bez da se zbivanju podmetne pojam svrhe nema nikakvog proračunatog planiranja unaprijed, nema svršenoracionalnog djelovanja, nema umom vođenog upravljanja društvenih procesa. Bez predodžbe jedinstva čovjek bi se izgubio u nepreglednoj beskrajnoj mnogovrsnosti pojedinačnog. Posvuda se danas ističe zahtjev za jedinstvom: za organizatorskim jedinstvom rada, za koordinacijom znanstvenog istraživanja, za kooperacijom društvenih interesnih grupa, za koegzistencijom svjetskih sila. I naposljetku ponajmanje se može odustati od kategorije bitka. Ta bez nje ne možemo učiniti ni koraka u spoznaji, koja se uvijek sastoji u tome, da se u mnogostrukosti pojedinačnoga uspostavi sintetičko jedinstvo što ostaje vazda sebi jednako. Ako su dakle kategorije uma doduše neistinite, ali za ljudski život neotklonjive, tada je na filozofiji da rekne, koje su one biti. Nietzsche se nije ustegao toj obavezi, već on predlaže nov, metafizičko izlaganje odrješujući projekt umskih kategorija, koji, prije svakog preuranjenog nepromišljenog prihvaćanja i odbijanja, želimo promisliti i ponajprije razumjeti.

Nietzsche predlaže novo tumačenje kategorija u slijedećoj rečenici: »Konačan rezultat: sve vrijednosti s kojima smo do sada nastojali svijet učiniti dostupnim vrednovanju [Schätzbar] i njega baš time obezvrijediti, ukoliko su se one iskazale kao neodlučne — sve su te vrijednosti ... rezultat određenih perspektiva probitačnosti za održavanje i jačanje ljudskih tvorevina vlasti: i tek lažno projicirane u bit stvari«.

Ova rečenica sabire u obrevijaturi svekoliki misaoni rad Nietzscheov na polju kategorija. Unutar svijeta bivanja čovjek se može potvrditi

samo tada, ako on sebi učini raspoloživim ono na što je upućen i iz čega živi, naime svijet. To činjenje — sebi — raspoloživim zbiva se utvrđujućim ustaljivanjem postojanosti zbiljskoga posredstvom rada spoznaje. (Nietzsche spoznaju izričito poima kao temeljnu formu rada). Zbiljnost tek time postaje podatna formuliranju, planiranju, preračunavanju, oblikovanju i preoblikovanju. Određene perspektive, rezultati kojih su kategorije uma stoje u službi održavanja i jačanja takvih sfera života. Ako je naime ljudski život zbog vlastite potvrde bitka postavljen na to, da uključivanjem svijeta formira tvorevinu vlasti s čovjekom kao središtem, tada i ovo čovjeku bitno svojstveno nastojanje mora biti vođeno gledištima, koja čine providnim to, kako se zbiljsko pomoću spoznaje može učiniti raspoloživim. Ti se providaji sami na sebe odnose, naime oni se odnose na samopotvrdu čovjeka te na proširenje i jačanje njegova značajkog raspolaganja zbiljskim pa se zato zovu perspektive. Kategorije svrhe, jedinstva, bitka rezultati su onih perspektiva, što su se izoblikovale u neprekinutom prerađivanju zbiljnosti u službi ljudskog života. Čovjeku oni pružaju temeljna pravila, u skladu s kojima čovjek može uhvatiti i pri sebi osigurati ono što biva.

Te je kategorije metafizika netačno projicirala u bit stvari samih, ona ih nije prepoznala u njihovom perspektivičkom karakteru te ih je uzela za samu zbiljnost zbiljskoga. Time je ona bila prinuđena na ona izlaganja svijeta, koja su se na kraju jedne duge povijesti iskazala kao nespjeli eksperimenti mišljenja. I u stvari, ako svrnemo pogled na način postupanja u modernim znanostima, on posvuda potvrđuje Nietzscheovo tumačenje kategorija. Jer sve kategorije i teorije koje znanosti upotrebljavaju i tvore imaju svoju mjeru, prema kojoj se prihvaćaju ili odbijaju u tome, da li i ukoliko se one održavaju kao neproturječno i jedinstveno objašnjenje neke dane mnogostrukosti činjenica, tj. da li i kako daleko su one u stanju da proračunom zbiljsko učine raspoloživim i podložnim formulaciji.

Što su dakle kategorije uma? One su prema tradicionalnom smislu istine istine lišene, ipak za osiguranje i jačanje ljudskog života nužne perspektive. One su otuda nešto u najvišoj mjeri djelotvorno te stoga zbiljsko. A to znači: **one sačinjavaju bitan sastojak onoga što nazivamo ideologijama.** Dakako tada moramo i ideologije bitnije misliti i ono, što one jesu, nipošto snimiti prema pročelju njihova izgleda, prema kojemu one izgledaju dovoljno često samo kao programatske izjave, kao primitivne argumentacije i puke borbene parole ili čak kao sredstva sumnjičenja onih što drugačije misle. Ipak od otklanjanja takvih deformacija ideologije važnija je sljedeća zadaća, koja proizlazi iz Nietzscheove spoznaje: u skladu s biti, koju je Nietzsche spoznao, ideologije nikada ne valja preuzeti nepropitane. Ukoliko se to zbiva nastupaju one s preuzetnim zahtjevom da je u njima jednom za svagda spoznata istina o zbiljskome te tako sprečavaju proces kroćenja zbiljnosti praksom rada. Pojedine ideologije valja štoviše vazda nanovo opravdati u onome u čemu se, govoreći s Nietzscheom, »sastoji njihova vrijednost za život«, tj. ukoliko one unapređuju i jačaju proces rastuće sile raspolaganja čovjeka nad prirodom i društvom. One se za tu svrhu moraju izdići u jasnoću svi-

jesti, kako bi se dokazom njihove neprikladnosti odstranile ideologije koje usporavaju. Nauka o ideologijama je stoga uvijek i kritika ideologija, koja je isto tako nužna kao samo postojanje ideologija. Iz toga proizlazi borba ideologija, poprište koje je ljudska svijest i koju je Nietzsche prorekao za naše stoljeće.

Ideologije se imaju opravdati u odnosu na to da li i kako unapređuju društvenu praksu; znanstvene perspektive imaju se obistiniti u tome da li i kako one osiguravaju, proširuju i jačaju silu raspolaganja čovjeka nad svijetom. Upravo dostignuta sila raspolaganja nad zbiljnošću, što sa svoje strane stoji u službi društvene prakse, mjeri se opet time, ukoliko se pomoću nje može tako oblikovati ljudski život, da je on i vrijedan i dostojan da se živi. Stremljenje koje nad životom sada i ovdje dotle presiže u metafizički svijet nakon svoga formuliranja obraća se natrag tome životu sada i ovdje, njegovu potvrđivanju i jačanju. Filozofija ne može doduše pružiti nikakve recepte za to, kako mora izgledati i kakav će biti neki život, koji primjereno upravo dostignutoj sili raspolaganja nad samim sobom jest vrijedan da ga čovjek živi; jer to ostaje stvar same životne prakse. No dakako prema Nietzscheu filozofija ostaje te je u stanju, da navede kriterij za život, što u sebi samome nosi vrijednost. To je slučaj tada, kada je život sposoban za bezuvjetnu samopotvrdu, tj. kada je čovjek u stanju da hoće opetovanje življenog života.

Toliko se daleko daje pojasniti bit i podrijetlo ideologijskog mišljenja u okruhu Nietzscheovih misli. Dovedemo li u pogled pak samo područje, u kojemu se pokreće Nietzscheovo mišljenje, tada se ubrzo pokazuje kako je ono zagonetno i tajanstveno. Mišljenje je mišljenje u kategorijama, koje zbrinjava osiguranje postojanosti zbiljskoga u službi potvrde i jačanja ljudskoga života. To je nešto istine lišeno, djelotvorno, nešto što je životno neotklonjivo, štoviše životno moćno. No ne mora li Nietzscheovo filozofsko mišljenje neizbježno na kraju i u osvrtu na sebe sama dovesti u vezu s lišenošću istine mišljenja, tako da Nietzsche sebe u konsekvenciji svojih misli naposljetku zatiče postavljena pred lišenost istine vlastita mišljenja? Nietzsche uistinu u posljednjoj, do sada jedva u obzir uzetoj fazi svog budnog života susreće lišenost istine filozofskog mišljenja samoga. U jednoj pjesmi s naslovom »Samo luda! Samo pjesnik!«, koja pripada tzv. »Ditirambima Dionizija« što su od Nietzschea samoga predviđeni za objavljivanje, čitamo u posljednjoj strofi:

**Neka budem prognan
od svake istine!**

Već samo ovaj, podcrtano napisani stih, koji se daje potkrijepiti mnogim svjedočanstvom iz pozne faze naznačuje da je Nietzsche bio pogođen lišenošću istine svakoga mišljenja. Na svoj način on ju iskušava kao progonstvo od svake istine. Prognanik je izagnan iz svoje zavičajne zemlje, iz koje potječe i u kojoj je on kod kuće; on živi u tuđini i njemu je uskraćemo stupanje na zavičajno tlo. Ono što Nietzsche ovdje ističe jest u našem razmatranju opetovano imenovana ali sama još nepromišljena lišenost istine ideologijskog mišljenja. Nietzsche ju iskušuje kao progon-

stvo iz zavičajnog carstva istine. Što samome Nietzscheu ta misao znači neka ostane ovdje nedotaknuto. Pokušavamo da pogledom uhvatimo tu misao, koja ideologijskom mišljenju tek dopušta da prisprije u svojstvenu joj tajanstvenost. Mišljenje u ideologijama znači da je mišljenju, bitnom odličju čovjeka, uskraćeno i ustegnuto zavičajno carstvo istine. Naravno odmah se izdižu pitanja poput ovih: otkada je mišljenje isključeno od istine? Tek od Nietzschea? Ili je Nietzsche otkrio već postojeću, ali još prikrivenu lišenost istine? Ako da, otkada postoji lišenost istine mišljenja? Je li postojalo vrijeme kada je mišljenje još obitavalo u carstvu istine? I kada je to bilo? Gdje se zadržava mišljenje kojemu je uskraćeno područje istine? Tko smo mi i gdje se nalazimo kada mislimo u ideologijama?

Nemoguće je prići tim pitanjima pogotovu tek odgovoriti na njih. Toliko ipak smijemo reći: neizbježna su to pitanja, pred koja nas stavlja samo ideologijsko mišljenje i koja se ne mogu odstraniti nikakvim nalogom te vrste da filozofija ima nestati. Ta nas pitanja gledaju i mi ne možemo izmaknuti njihovu pogledu pa čak i onda ako pred njima zatvaramo oči. Spomenuta pitanja ujedinjaju se u jedno, u pitanje o odnosu mišljenja i istine. Nije li iskustvo progonstva od istine pogodjenost njom koja ponajvećma tišti tako kao što zavičaj nitko potištenije ne iskušuje od onoga tko je iz njega prognan? Bila bi dakle naša zadaća da Nietzscheom iskušenu isključenost mišljenja od istine iskusimo kako vlastiti odnos istine i mišljenja. Nietzscheovo pretačanje metafizičkih kategorija u temeljna određenja ideologije konačan je kraj metafizike i početak jednog drugog mišljenja, koje ustezanje istine bitka ispituje kao odnos istine i mišljenja. Zbog toga kraj metafizike nije kraj mišljenja već istodobno njegov početak. Gdje se pak zajedno sklapaju kraj i početak tamo se događa ono neprolazno, ono trajno.

NIETZSCHES ENTHÜLLUNG DER METAPHYSIK ALS IDEOLOGIE

Zusammenfassung

Das Denken in Ideologien ist uns seit langem schon geläufig. Das Referat wird von der Frage geleitet: Was ist das Denken in Ideologien? Wie steht es mit dem Menschen, wenn er das Denken in die Ideologien verlegt? Das Referat möchte erproben, ob und wie weit wir in dieser Sache von Nietzsche eine Belehrung erhalten könnten.

1) Das Eigentümliche der Ideologien besteht darin, daß sie ohne die Frage nach der Wahrheit auszukommen glauben. Ideologien sind wahrheitslos, aber sie sind deshalb nicht etwas Nichtiges, sondern etwas überaus Wirksames, weil sie das Bewußtsein des Menschen beherrschen und so sein Denken und Wollen bestimmen.

2) Wir erfahren heute den Grundcharakter der Welt als einen sich unaufhörlich beschleunigenden Prozeß, dessen Sinn und Ziel uns vollständig verhüllt bleibt. Diessen Prozeßcharakter hat Nietzsche in einer sein gesamtes Denken bestimmenden Weise erfahren, dergestalt, daß nach ihm die Welt selbst ihrem Sein nach eine Werdewelt ist. Aus dieser Erfahrung bestimmt Nietzsche das Wesen und die Aufgaben der überlieferten Metaphysik. Damit nämlich der Mensch inmitten des Werdens bestehen kann, nimmt er von vornherein die Beständigkeit seiner selbst und deshalb die Beständigkeit der Werdewelt in den Vorsatz. Aus diesem Bestreben entspringen drei Grundentwürfe der

Metaphysik, die verschiedene Verbindungen miteinander eingehen.

3) Die Metaphysik versucht, das Werden zu bewältigen, indem sie es von der Vernunft her auslegt. Das von der Vernunft zuerst und immerfort Gedachte ist aber das Sein, d. h. das in aller Verschiedenheit Identische, das in allem Wechsel sich Gleichbleibende. Aus diesem Grundgedanken der Metaphysik ergeben sich drei Versuche, das Werden von der Vernunft her zu meistern:

a) Das Werden wird als der Weg zum Sein vorgestellt, in dem das Werdende sich beschließt und vollendet. Das Werden wird teleologisch gedeutet. **Aber** wir erfahren seit langem schon und heute erst recht, daß sich für das Gesamtgeschehen der Welt kein Ziel und kein Zweck erblicken lassen.

b) Die Werdewelt wird als ein harmonisches Ganzes gedacht, in dem eine alles miteinander einigende Einheit waltet (Leibniz, Schelling, Hegel). **Aber** wir erfahren heute wie nie zuvor die Zerklüftung der Welt und haben den Glauben an eine Weltharmonie aufgegeben.

c) Die ganze Welt des Werdens wird zum uneigentlich Seienden, ja zum Schein erklärt, und jenseits des Werdens wird eine wahre Welt des sich gleichbleibenden Seins, der Ideen, angesetzt (Plato und der Platonismus). Aber die Welt der Ideen und Ideale hat heute ihre das Leben fügende Kraft eingebüßt. Je mehr man sich heute auf Ideen und Ideale beruft, umso größer wird die Kluft zwischen den Ideen und dem, was tatsächlich geschieht.

4) Die drei vernunftkategorien (Zweck, Einheit, Sein) haben sich als wahrheitslos erweisen, sie sind aber für das menschliche Leben unentbehrlich, weil nur mit ihrer Hilfe die Welt berechenbar, planbar und formulierbar wird. Sie sind nicht wahr, aber sie stehen im Dienst der Erhaltung und Steigerung der Herrschaft des Menschen über die Wirklichkeit. Deshalb bilden die drei Vernunftkategorien die Grundgestalt dessen, was wir »Ideologien« nennen.

5) Die Ideologien, lebensrelative Perspektiven, haben sich daraufhin zu verantworten, daß und wie sie die gesellschaftliche Praxis fördern; als leitende Perspektiven der Wissenschaften haben sie sich dadurch zu bewähren, daß und wie sie die Verfügungsgewalt des Menschen über die Natur sichern und steigern.

6) So unterzieht die Kategorien der Metaphysik einer vollständigen Umdeutung, dergestalt, daß sie die bestimmenden Wesensmomente der Ideologien bilden. Nun ist aber das Denken immer ein Denken in Kategorien. Sind nun die Kategorien wahrheitslos, dann wird auch alles Denken, also auch das philosophische Denken, wahrheitslos. In der Tat hat Nietzsche während der letzten Phase die Wahrheitslosigkeit des philosophischen Denkens erfahren, und zwar in Konsequenz seiner Umwandlung der Vernunftkategorien zu lebensnotwendigen Perspektiven. Nietzsche deutet die Wahrheitslosigkeit des Denkens als eine Verbannung aus dem Reich der Wahrheit. Wenn wir uns auf Nietzsches Gedanken einlassen, dann erhalten wir nicht nur eine Belehrung über die Herkunft und die Wesensart der Ideologien, sondern wir finden uns auch vor die Frage gestellt: Wer sind wir als diejenigen, die in Ideologien denken? Wo befinden wir uns, wenn wir von der Wahrheit des Seins ausgeschlossen sind?